

अध्याय ३: जब कानूनले नै अन्यायलाई जोगाउँछः संरक्षण कि शोषणको प्रणाली?

यो चित्रले तीनवटा कुरा एकैचोटि देखाउँछः

१. एउटै नागरिक, दुई फरक व्यवहार -

- एउटै व्यक्ति
- एउटै कागज (अनुमति, नियम)

तर...

- एकातिर = सम्मान र संरक्षण
- अर्कोतिर = दमन र विनाश

२. कानूनको दोहोरो रूप

- एकातिर कानून = ढाल (सुरक्षा)
- अर्कोतिर कानून = तरबार (आक्रमण)

→ शक्तिशालीका लागि = सुरक्षा

→ कमजोरका लागि = सजाय

३. न्यायको वास्तविक अवस्था

- कागजमा = समानता
- व्यवहारमा = असमानता

→ नागरिक

- एकातिर = सुरक्षित
- अर्कोतिर = पीडित

एउटै कानून

फरक मानिसका लागि फरक हुन्छ भने

त्यो कानून होइन, अन्याय हो।

दोषी को?

एक सामान्य नागरिकले

सरकारकै नियम अनुसार आफ्नो घर बनायो।

- नक्सा स्वीकृत भयो
- लालपुर्जा थियो
- ऋण लिएर निर्माण गरियो

केही वर्षपछि...

सरकार नै आयो र भन्यो: “यो त नियम विपरीत रहेछ।”

डोजर आयो।

घर भत्काइयो।

उसले सोध्यो: “गल्ती कसको?”

तर जवाफ आयो: “तिमीले नियम मानेनौं।”

प्रश्न — कानून कसका लागि?

हामीलाई सानोदेखि सिकाइन्छ:

- कानून सबैका लागि बराबर हुन्छ
- कानूनले न्याय दिन्छ

तर वास्तविकतामा:

- कानूनले कहिलेकाहीं
→ शक्तिशालीलाई जोगाउँछ
→ कमजोरलाई दोषी बनाउँछ

जब कानून उल्टिन्छ

समस्या सधैं कानूनमा हुँदैन।
समस्या हुन्छ: त्यसको प्रयोगमा

जब प्रयोग गलत हुन्छ,
त्यसपछि:

- कानून = न्याय होइन
- कानून = शक्ति हुन्छ

तीन तहको वास्तविकता

१. कागजमा कानून

- सबै बराबर
- नियम स्पष्ट
- न्याय देखिने

२. कार्यान्वयनमा कानून

- चिनजान भए = सजिलो
- पहुँच नभए = कडा

३. परिणाममा कानून

- दोषी सुरक्षित
- पीडित दण्डित

नेपालको यथार्थ

घर-जग्गा

- सरकारले अनुमति दिन्छ
- नागरिकले लगानी गर्छ
- पछि सरकार आफैँ भत्काउँछ: दोष नागरिककै बनाइन्छ

घरेलु उत्पादन

- गाउँमा बनाएको = अपराध
- बजारमा बेचिएको = व्यवसाय

→ नियम होइन, दृष्टिकोण फरक

व्यवसाय

- साना व्यापारी = कारबाही
 - ठूला = मिलापत्र
- कानून समान छैन

समस्या कहाँ छ?

समस्या तीन ठाउँमा छ:

- अस्पष्ट नियम
- चयनात्मक लागू (Selective enforcement)
- जवाफदेहीको अभाव

जब यी हुन्छन्:

- कानून = हतियार बन्छ

कानून कसरी शोषण बन्छ?

जब:

- नियम स्पष्ट हुँदैन
- लागू गर्ने अधिकार एकतर्फी हुन्छ
- गल्तीको जवाफदेही हुँदैन

त्यसपछि:

- कानूनले न्याय गर्दैन
- कानूनले शक्ति जोगाउँछ

मुख्य सत्य

- जब कानूनले पीडितलाई दोषी बनाउँछ
→ त्यो कानून होइन, अन्याय हो
- जब कानूनले दोषीलाई जोगाउँछ
→ त्यो न्याय होइन, शोषण हो

गहिरो प्रश्न

हामी आफैलाई सोध्नुपर्छ:

- हामी कानूनको संरक्षणमा बाँचिरहेका छौं?
कि
- कानूनको डरमा?

समाधानको संकेत

हामीलाई चाहिन्छ:

- स्पष्ट कानून
- समान कार्यान्वयन

• बलियो जवाफदेही

नत्र:

• कानून “कानूनी चुडेल” बन्छ (काँडेल)

→ अगाडि राम्रो

→ पछाडि घातक

अन्तिम लाइन

• जहाँ कानूनले अन्यायलाई जोगाउँछ,
त्यहाँ न्याय जिउँदो हुँदैन।

शक्तिशालीका लागि "ढाल" (सुरक्षा)

- पहुँचवाला र शक्तिमा भएकाहरूलाई कानूनले सधैं सुरक्षा प्रदान गर्ने गर्दछ।
- कागजमा समानता, व्यवहारमा असमानता नियम र अनुमतिपत्र भए पनि कार्यान्वयनको समयमा नागरिकहरू नै पीडित बनाइन्छन्।

तीन तहको यथार्थः
कानून कागजमा स्पष्ट छ, तर कार्यान्वयन पहुँचको आधारमा हुन्छ र परिणाम अन्यायपूर्ण छ।

- चयनात्मक कार्यान्वयन (Selective Enforcement): पहुँच हुनेलाई नियमले छुँदैन, तर साना खबसावी र सर्वसाधारण कारवाहीमा पर्छन्।

कमजोरका लागि "तरवार" (सजाय)

- पहुँच नभएका सामान्य नागरिकका लागि कानून दमन र विनाशको साधन बन्छ।

हामीलाई चाहिएको सुधारः
स्पष्ट नियम, समान कार्यान्वयन, र वलियो जवाफदेहिता नै न्यायको मुख्य आधार हो।

कानूनको प्रयोगमा देखिने विभेदको संक्षिप्त चित्रण।

पक्ष	शक्तिशाली/पहुँचवाला	कमजोर/सर्वसाधारण
कानूनको रूप	सुरक्षा (ढाल)	आक्रमण (तरवार)
कार्यान्वयन	सजिलो र लचिलो	कडा र दमनकारी
परिणाम	सुरक्षित र लाभान्वित	दण्डित र पीडित

अध्याय ३ सन्दर्भ सामाग्रीहरु

Fuller, Lon L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1969.

Raz, Joseph. "The Rule of Law and Its Virtue." In *The Authority of Law*. Oxford: Clarendon Press, 1979.

Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Pantheon Books, 1977.

World Bank. *World Development Report 2017: Governance and the Law*. Washington, DC: World Bank, 2017.

World Justice Project. *Rule of Law Index*. Washington, DC: World Justice Project.

National Human Rights Commission Nepal. *Annual Report*. Kathmandu: NHRC Nepal.